

РОЛЬ СТИМУЛЮВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ АНАЛІЗУ Й ОЦІНКИ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВМІННЯ НАВЧАТИСЯ

У статті на основі узагальнення психолого-педагогічного досвіду розробки проблеми організації самостійної навчальної діяльності визначено роль стимулювальної функції аналізу й оцінки знань, умінь і навичок учнів старшої школи в процесі формування компетентності вміння навчатися.

Ключові слова: функції аналізу й оцінки знань, умінь і навичок, компетентності, самостійна навчальна діяльність, організація самостійної навчальної діяльності.

В статье на основе обобщения психолого-педагогического опыта разработки проблемы организации самостоятельной учебной деятельности, определено роль стимулирующей функции анализа и оценки знаний, умений и навыков учащихся старшей школы в процессе формирования компетентности умения учиться.

Ключевые слова: функции анализа и оценки знаний, умений и навыков, компетентности, самостоятельная учебная деятельность, организация самостоятельной учебной деятельности.

On the basis of generalization of psychological and pedagogical experience of development problems of the organization of independent study determined the role of the incentive function of the analysis and assessment of the knowledge and skills of high school students in the process of learning to learn competence.

Key words: function of the analysis and assessment of the knowledge, independent educational activity, organizing independent educational activity.

Постановка проблеми. У кожної людини в молодому віці формується система її життєвих орієнтацій, яка складається з кількох складових:

- мета людини в житті, яка надає осмисленості майбутньому;
- насиченість життя, що характеризує сам процес життєздійснення;
- задоволеність самореалізацією, яка формується на основі досягнутого.

Самореалізація як складова життєвого успіху пов'язана зі свідомим прагненням розкрити свої сили та здібності в суспільному застосуванні, тому сучасний випускник має бути здатний до саморозвитку та безперервної самоосвіти.

На основі опрацьованого теоретичного матеріалу, попередньо здійснивши психолого-педагогічний аналіз, спираючись на власний педагогічний досвід, можна констатувати, що сучасний випускник загальноосвітньої школи не завжди відповідає вимогам життя, зокрема, у таких сферах, як уміння організувати свою освіту, розвивати компетентності, діяти самостійно в різноманітних критичних ситуаціях. Лише готуючи особистість, здатну до самоосвіти, самовдосконалення

сучасна школа може реалізувати модель випускника, спроможного самостійно розв'язувати власні та глобальні проблеми, здібного до творчості, саморозвитку та самореалізації.

Отже, нагальною потребою сучасної школи є створення умов, за яких кожен учень мав би змогу навчатися самостійно здобувати необхідні знання, використовуючи їх для власного розвитку, самореалізації, для розв'язання існуючих проблем. І однією з дидактичних умов організації самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи, на наш погляд, є підвищення ролі стимулювальної функції аналізу й оцінки знань, умінь та навичок учнів у процесі формування компетентності вміння навчатися.

Актуальність цієї проблеми зумовлена змінами, що відбуваються у сфері загальної середньої освіти, необхідністю реалізації одного з головних завдань старшої школи – формування самоосвітньої компетентності учнів як такої, що є основною складовою загальної мети – виховання соціально компетентної особистості.

Цілком очевидним є зв'язок проблеми з практичними завданнями як середньої, так і вищої

школи. Її успішне розв'язання сприятиме формуванню знань, умінь і навичок навчатися протягом усього життя.

Аналіз наукових досліджень. Ідея самоосвітньої спрямованості процесу навчання є провідною в роботах українських та російських педагогів: А. Громцевої, М. Гузика, С. Лисенкової, О. Малихіна, В. Онищука, І. Підласого, В. Шаталова.

Питання активізації пізнавальної та самоосвітньої діяльності учнів розглядають у своїх працях психологи Н. Менчинська, Д. Богоявленський, Т. Щукіна, дидакти М. Данилов, І. Лернер, М. Скаткін, М. Ганелін та інші.

Як писав видатний український педагог В. Сухомлинський, «мета вчителя не в тому, щоб укласти в голову учнів якнайбільше фактичних знань, а в тому, щоб розвинути сили їх розуму, прищепити дітям уміння використовувати набуті знання в житті, для набування нових знань і праці» [6].

Мета статті: розкрити роль стимулювальної функції аналізу й оцінки знань, умінь і навичок учнів у процесі формування компетентності вміння навчатися як одну з дидактичних умов організації самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи.

Вклад основного матеріалу. Ніхто не буде заперечувати думку про те, що один із важливих етапів навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі – аналіз й оцінка знань, умінь і навичок учнів.

Контроль, або перевірка результатів навчання учнів, є обов'язковим компонентом процесу навчання. Він має місце на всіх етапах процесу навчання, але особливого значення набуває після самостійного вивчення учнями певного матеріалу навчальної програми й завершення певного ступеня навчання. Суть перевірки результатів навчання в цілому й самостійної навчальної діяльності в даному випадку полягає у виявленні рівня засвоєння знань учнями, який повинен відповідати освітньому стандарту відповідно до певної програми, конкретного предмету.

Крім того, контроль знань дасть можливість учителям та учням знайти прогалини у вивченні навчального матеріалу, а також скоригувати отримані в процесі самостійної роботи вміння й навички. Проте дидактичне поняття перевірки знань або контролю результатів навчання має значно більший обсяг у сучасній педагогіці. Контроль, перевірка результатів навчання трактується як педагогічна діагностика.

Найважливішими принципами діагностування й контролю успішності учнів за результатами самостійної навчальної діяльності, як стверджує І. Зайченко, є: об'єктивність, систематичність, наочність (гласність), диференційованість та індивідуальний характер, вимогливість учителя, єдність вимог та ін. [2].

Об'єктивність полягає в науково обґрунтованому змісті діагностичних тестів (завдань, запитань), діагностичних процедур, рівному, дружньому ставленні педагога до всіх учнів, точному, адекватному встановленню критеріям оцінюванню знань учнів. Практично об'єктивність діагностування

означає, що виставлені оцінки співпадають незалежно від методів і засобів контролювання й педагогів, що здійснювали діагностування.

Систематичність полягає в тому, що регулярному діагностуванню піддаються всі учні з першого й до останнього дня перебування в навчальному закладі. Шкільний контроль необхідно здійснювати так часто, щоб надійно перевірити все те важливе, що необхідно знати й уміти учням, отримані ними самостійно певні знання, уміння й навички. Принцип систематичності вимагає комплексного підходу до здійснення діагностування, за якого різноманітні форми, методи і засоби контролю, перевірки, оцінювання використовуються в тісному взаємозв'язку і єдності, підпорядковуючись одній меті. Такий підхід дозволяє уникнути універсальності окремих методів і засобів діагностування.

Принцип наочності (гласності) полягає в проведенні відкритих випробувань усіх учнів за одними й тими ж критеріями. Рейтинг кожного учня встановлюється в процесі діагностування, має наочний, порівнювальний характер. Принцип гласності означає також оголошення й мотивацію оцінок, як необхідну складову самостійної навчальної діяльності учнів. Оцінка – це орієнтир, за яким учні визначають еталони вимог до них, а також об'єктивність педагога. Необхідною умовою реалізації принципу є оголошення результатів дидактичних зрізів, обговорення й аналіз їх за участю зацікавлених людей, складання перспективних планів ліквідації прогалин.

Диференційованість та індивідуальний характер полягають у тому, що різні учні працюють по-різному, мають неоднакові здібності. Значними відмінностями характеризується й робота вчителів. Усе це зумовлює кращі чи гірші результати навчання. Тому повинна бути й більш-менш розгалужена градація оцінок успішності. Іншими словами, потрібно, щоб оцінки були належною мірою диференційовані. Особливо це має велике значення, коли здійснюється контроль над самостійною навчальною діяльністю учнів.

Діагностування має бути індивідуальним. Перевіряти треба знання, уміння й навички кожного учня. У процесі перевірки потрібно враховувати індивідуальні особливості учнів: їхній темперамент, характер, здібності, нахили, інтереси, потреби, мотиви, особливості психічних функцій – мислення й мови, пам'яті, уваги, уявлення, емоцій, волі.

Вимогливість учителя до оцінювання самостійної навчальної діяльності учня – обов'язкова умова високої якості навчання.

Учитель повинен свідомо прагнути до об'єктивної й реальної оцінки виконаної учнем самостійної роботи. Крім того, необхідно щоразу пояснювати учням: яка, чому й за що оцінка їм виставлена.

Як зазначає В. Бондар, аналіз й оцінка знань, умінь і навичок учнів, як складова частина процесу навчання, має виховну, розвивальну, діагностичну, стимулювальну, управлінську функції [1, с. 185].

Виховна функція полягає в тому, що систематичний контроль й оцінка успішності сприяє вихованню в учнів свідомої дисципліни, наполегливості

в роботі, працьовитості, почуття відповідальності, обов'язку; залучення учнів до взаємоконтролю сприяє формуванню в них принципів, справедливості, колективізму, взаємоповаги.

Розвивальна функція передбачає, що обґрунтування оцінки вчителем, самооцінки та взаємооцінки сприяє розвитку в учнів логічного мислення, зокрема, уміння аналізу й синтезу, порівняння й узагальнення, абстрагування й конкретизації, класифікації й систематизації; у процесі контролю розвивається пам'ять, удосконалюється розумова діяльність, мова тощо.

Діагностична функція полягає в тому, що вчитель виявляє успіхи й недоліки в знаннях, уміннях і навичках, з'ясує їх причини й визначає заходи для підвищення якості навчання, попередження й подолання неуспішності.

Стимулювальна функція передбачає, що добре вмотивована і справедлива оцінка успішності учнів є важливим імпульсом (стимулом) у навчальній праці, який переростає в стійкий мотив обов'язку й відповідальності.

Управлінська функція полягає в тому, що на основі контролю вчитель одержує інформацію про стан успішності, успіхи і недоліки кожного учня і це дозволяє йому правильно скоригувати роботу учня і власну діяльність – змінити методику викладання, удосконалити організацію навчання школярів.

Використовуючи оцінку, учитель має володіти педагогічним тактом, мати високий рівень педагогічної культури. Адже «найголовніше заохочення, – зауважував В. Сухомлинський, – і найсильніше (та не завжди діє) покарання в педагогічній праці – оцінка. Це найгостріший інструмент, використання якого потребує величезного вміння і культури» [7, с. 167].

Окремо зупинимося на стимулювальній функції. Як зазначає О. Малихін, «досвідчений педагог не лише прагне об'єктивно оцінити знання учнів, але й турбується про те, щоб учень, отримавши оцінку, погодився з нею, тобто оцінка вчителя повинна співпадати з самооцінкою учня» [5, с. 163]. На думку вченого, розбіжність у думках, навіть коли вона є об'єктивною, має негативні наслідки. Ураховуючи, що в процес навчання в загальноосвітньому навчальному закладі залучені діти, роль стимулювальної функції аналізу й оцінки знань, умінь і навичок набуває особливого значення.

Особливого значення набуває оцінка для учнів старшого шкільного віку, це зумовлюється психологічними особливостями старшокласників. Вони гостро реагують на будь-яку оцінку їхньої діяльності. Це викликано ще й тим, що в процесі навчальної, самостійної навчальної діяльності школярі щоразу пізнають нові явища і процеси. Через недостатній рівень соціального розвитку та самооцінки учням старшої школи важко об'єктивно оцінити рівень і якість виконаної роботи, тому, на думку А. Кузьмінського та В. Омеляненка, «вчитель своїми діями і має допомогти учням усвідомити якість і результативність навчальної і самостійної навчальної діяльності, що психологічно стимулюватиме школярів до активної пізнавальної діяльності» [4, с. 191].

Із метою виявлення очікувань, ставлення та запитів учнів до аналізу й оцінки знань, умінь та навичок нами проведено анкетування.

В анкетуванні брали участь 110 учнів старших класів. Також проведені відповідні спостереження, бесіди, аналіз уроків, вивчені підходи до оцінювання навчальних досягнень учнів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Виявилось, що за необхідності наявності оцінок у навчальному процесі висловилися 68 % опитаних учнів. Тільки 10 % респондентів вважають одержану ними оцінку завжди об'єктивною, 50 % – здебільшого необ'єктивною. 90 % старшокласників вважають оцінку стимулом у своїй навчальній діяльності.

Аналіз анкет установив, що оцінювання відіграє важливу роль у навчальному процесі (54 % старшокласників бажають, щоб їхні знання завжди були оцінені). На думку 80 % учнів, шкала оцінювання суттєво впливає на якість навчання.

Окремо досліджувалися систематичність і мотиви навчання учнів. За результатами дослідження виявлено, що 34 % старшокласників систематично готуються до тих уроків, які їм необхідні для складання зовнішнього незалежного оцінювання, оскільки прагнуть вступити до вищих навчальних закладів; 27 % вважають таку підготовку необхідною для написання тематичної контрольної роботи, адже свідомі того, що на основі тематичних оцінок виставляється семестрова оцінка, а на їх основі виставляється річна (учні також мотивовані на отримання якнайкращих оцінок у документі про повну загальну середню освіту, розуміючи їх важливість при підрахуванні середнього балу атестату, який знову ж таки враховується при вступі до вищих навчальних закладів); 25 % учнів відзначають підвищений інтерес до цього предмета.

На основі спостережень, бесід з учнями, учителями з'ясовано, що об'єктивна, а й ще позитивна оцінка здатна робити дива. Справедлива оцінка стимулює бажання поліпшити свої результати, сприяє змагальності, формує мотиви навчання, сприяє самостійній навчальній діяльності.

Висновок. Таким чином, на основі вищезазначеного пропонуємо підвищити роль стимулювальної функції аналізу й оцінки знань, умінь і навичок учнів старшої школи в процесі формування компетентності вміння навчатися. Як зазначає О. Савченко, «уміння навчатися є ключовою компетентністю загальної середньої освіти. Наявність цього вміння програмує індивідуальний досвід успішної праці учня, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу та засобів учіння. Не менш важливо, що людина, яка звикла самостійно вчитися, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуаціях, не зупиняється, якщо немає готових рішень, не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання, бо вміння вчитися змінює стиль мислення та життя особистості» [3, с. 38].

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямку є розгляд проблеми дидактичної адаптації форм, методів, прийомів та засобів самостійної навчальної діяльності у парадигмі: учень старшої школи – студент вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В. І. Дидактика / Віктор Іванович Бондар. – Київ, 2005. – 262 с.
2. Зайченко І. В. Педагогіка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/13530508/pedagogika/perevirka_otsinka_rezultativ_navchannya#616>.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи». – Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
4. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – Київ, 2007. – 447 с.
5. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : теоретико-методологічний аспект / Олександр Володимирович Малихін. – Кривий Ріг : «Видавничий дім», 2009. – 306 с.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Василь Олександрович Сухомлинський. – Київ, 1972. – 243 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. – Т. 3. – К. : Рад. Шк., 1977. – С. 167.

Рецензенти: Мещанінов О. П., д.пед.н., професор;
Шерстюк Л. В., к.пед.н., доцент.

© Полякова В. Я., 2013

Дата надходження статті до редколегії 19.05.2013 р.

ПОЛЯКОВА В. Я. – здобувач кафедри педагогіки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Коло наукових інтересів: організація самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи.